

JAN ZAWADKA
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

JUBILEUSZ IZB ROLNICZYCH W POLSCE

Ostatnie miesiące roku 2006 obfitowały w wiele ważnych wydarzeń dla polskich Izb Rolniczych. Był to czas spotkań przedstawicieli polskich oraz zagranicznych organizacji samorządu rolniczego, czas uroczystości jubileuszowych oraz okazja do wręczenia wielu nagród, dyplomów oraz odznaczeń.

W dniach 28-29 listopada 2006 r. odbyło się w Warszawie XXVII spotkanie przedstawicieli izb rolniczych Grupy Wyszehradzkiej. Tematyka spotkania dotyczyła m.in. oceny bieżącej sytuacji na poszczególnych rynkach rolnych oraz informacji na temat poziomu wykorzystania i wysokości dopłat do kwalifikowanego materiału siewnego. We wspólnym komunikacie, podpisanym na zakończenie obrad, przedstawiciele izb rolniczych ponowili apel do swoich władz krajowych o podjęcie zdecydowanych działań wobec Komisji Europejskiej w celu wydłużenia terminu spełnienia 18 wytycznych cross-compliance (zasada wzajemnej zgodności) wymogów, które powinni spełnić beneficjenci płatności bezpośrednich do czasu, kiedy płatności bezpośrednie w krajach członkowskich osiągną ten sam poziom, jak w krajach UE-15.

Kolejne ważne wydarzenie miało miejsce 6-7 grudnia 2006 r. kiedy to w Brukseli w siedzibie Komitetu Rolnych Organizacji UE i Konfederacji Spółdzielni Rolnych UE (COPA/COGECA) spotkali się przedstawiciele Izb Rolniczych z Austrii, Republiki Czeskiej, Estonii, Francji, Litwy, Luksemburga, Polski, Słowenii i Węgier. Organizatorem spotkania była COPA/COGECA przy współpracy ze Stałym Zgromadzeniem Izb Rolniczych we Francji oraz austriackimi izbami rolniczymi. Było to już kolejne, drugie wydarzenie tego typu – I Kongres Izb Rolniczych, zorganizowany przez Krajową Radę Izb Rolniczych, odbył się w ubiegłym roku w trakcie Targów POLAGRA-FARM 2005 w Poznaniu. W trakcie spotkania w Brukseli dokonano szczegółowych prezentacji poszczególnych izb, podstaw prawnych funkcjonowania samorządów rolniczych w poszczególnych krajach, ich struktury organizacyjnej, źródeł finansowania oraz zadań i kompetencji.

Uznano, że pomimo różnic występujących w strukturze i sposobie finansowania, wszystkie izby rolnicze mają takie same cele i zadania, jak również borykają się z podobnymi problemami. Podkreślono przy tym konieczność bliższej współpracy oraz omówiono korzyści, które mogłyby z niej wynikać. Obecny na spotkaniu Prezes KRIR – Wiktor Szmulewicz, wspomniał o doskonałej kooperacji izb rolniczych w ramach Grupy Wyszehradzkiej i zaproponował by przykład ten wykorzystać do budowy wzajemnych kontaktów w szerszym gronie izb rolniczych krajów UE. Uczestnicy podkreślili ponadto potrzebę zwiększenia aktywności samorządów w zakresie doradztwa rolniczego. W dalszej części spotkania zwrócono uwagę na konieczność zachowania wyraźnego rozdziału między izbami rolniczymi i związkami zawodowymi ze względu na różnice w kompetencjach i roli, jaką pełnią w rolnictwie oba wspomniane typy organizacji. Na koniec uczestnicy spotkania zadeklarowali gotowość wzajemnej pomocy przy realizacji projektów i wymianę doświadczeń. Ustalono, że następne spotkanie izb rolniczych krajów UE odbędzie się w przyszłym roku.

Najważniejsze wydarzenie związanym z Izbami Rolniczymi w Polsce miało miejsce dnia 29 listopada 2006 r., kiedy to, pod patronatem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Krajowa Rada Izb Rolniczych zorganizowała jubileuszową uroczystość z okazji 110-lecia powstania pierwszych struktur samorządu rolniczego na ziemiach polskich oraz 10-lecia reaktywowania izb rolniczych w Polsce. Uroczyste obchody, które odbyły się w Centralnej Bibliotece Rolniczej, poprzedzone były mszą świętą w Archikatedrze św. Jana Chrzciciela w intencji samorządu rolniczego, którą celebrował Prymas Polski Kardynał Józef Glemp. W uroczystościach uczestniczyli przedstawiciele Kancelarii Prezydenta RP, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW), posłowie, senatorowie, przedstawiciele jednostek rządowych działających na rzecz rolnictwa, rolniczych instytutów naukowych, związków i organizacji rolniczych, a także goście zagraniczni - przedstawiciele izb rolniczych państw Grupy Wyszehradzkiej oraz dyplomaci ds. rolnych z ambasad państwa UE. Na uroczystości do Warszawy zjechały jednak przede wszystkim reprezentacje wszystkich wojewódzkich izb rolniczych, w sumie ok. 200 osób.

Historię Izb Rolniczych na ziemiach polskich przypomniała dr Anna Potok, zaś o roli samorządu rolniczego mówił Wiktor Szmulewicz, prezes KRIR. Wyróżniający się działacze izbowni otrzymali odznaczenia państwowe, które w imieniu Prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego wręczyła Elżbieta Jakubiak – Sekretarz Stanu, Szef Gabinetu Prezydenta RP.

Postanowieniem Prezydenta Rzeczypospolitej za zasługi w działalności na rzecz rozwoju wsi i rolnictwa odznaczeni zostali:

- Srebrnym Krzyżem Zasługi: *Benedykt Pszczółkowski, Tadeusz Szymańczyk.*
- Brązowym Krzyżem Zasługi: *Robert Jakubiec, Roman Kotowicz, Robert Nowak, Krzysztof Nowak, Bogdan Ziola, Piotr Kufel, Andrzej Bruszewski, Renata Kozdeba.*

– Odznakę Zasłużony dla Rolnictwa przyznaną przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi otrzymali: *Bogdan Aleksiejczuk, Zenon Jarzqb, Bogusław Jarociński, Andrzej Kubiak, Wiesław Kubicki, Jerzy Dobkowski*.

Uroczystość uświetnił występ Zespołu Pieśni i Tańca „Blichowiacy” oraz koncert Warszawskiej Sceny Bardów. Zadbano także o poczęstunek (można było skosztować m.in. suma przyrządzonego na kilka sposobów). W holu, przed salą, w której odbywała się uroczystość można było podziwiać wystawę na temat historii samorządu rolniczego w Polsce.¹

Historia izb rolniczych w Polsce sięga 110 lat, w Europie początku XIX wieku. Ważną rolę w formowaniu pierwszych samorządów rolniczych w Europie odegrała Francja i Niemcy.

We Francji pierwsza ustawa o izbach rolniczych *Chmbres consultatives d'Agriculture* wydana została w roku 1851. Dokument ten określający dozór nad izbami rolniczymi władze administracyjnych nigdy jednak nie został wcielony w życie. Dopiero ustawa o izbach rolniczych z 3 stycznia 1924 roku oraz dekret z 16 grudnia 1924 roku, zmodyfikowany dekretem z 18 grudnia 1925 r., wprowadziły we Francji izby rolnicze jako „zastępstwo interesów rolnictwa w skali departamentu”, a pierwsze wybory do izb rolniczych w tym kraju miały miejsce w 1927 roku.

Izby rolnicze w Prusach zapoczątkowane zostały ustawą z 1894 roku. Obejmowały one terytorium jednej prowincji, a ich zadaniem była reprezentacja i obrona interesów rolnictwa i leśnictwa, popieranie wszelkich urzędzeń, zakładanie i prowadzenie szkół rolniczych oraz popieranie postępu technicznego w produkcji rolnej. Ponadto miały one za zadanie współdziałanie z administracją rządową i doskonalenie prawa gospodarczego. Pruskie izby rolnicze działalnością swoją w okresie przedwojennym położyły fundament pod rozwój kultury rolnej i były jednym z głównych filarów doskonałej organizacji ekonomicznej Niemiec.

Na początku XX wieku, obok Niemiec i Francji izby rolnicze istniały także w wielu innych krajach Europy. Znane były m.in. włoskie izby rolnicze, angielskie izby rolnicze (zrzeszające organizacje rolnicze różnego typu) oraz samorząd rolniczy w krajach skandynawskich. W Belgii izby rolnicze powstały w 1924 roku, w Austrii w 1922 roku, na Węgrzech w 1920 roku, a w Rumunii w roku 1925.

Na ziemiach polskich jako pierwsza powstała Izba Rolnicza w Poznaniu powołana w roku 1895. 25 lutego 1920 roku powołano Wielkopolską Izbę Rolniczą. Inicjatywa jej utworzenia wyszła od Niemców. Podstawą prawną do jej funkcjonowania stanowiła pruska ustawa o izbach rolniczych z dnia 30 czerwca 1894 roku. Do realizacji tej ustawy przystąpiono w sierpniu 1894 roku powołując komisję złożoną z przedstawicieli niemieckich i polskich prowincjalnych stowarzyszeń rolnych w celu przystosowania projektu statutu do warunków miejscowych. Osta-

¹ Wystawę zorganizował Jan Zawadka (autor niniejszego opracowania) wraz ze studentkami SGGW, Karoliną Golec i Agnieszką Kraską.

tecznie sejm prowincjonalny w dniu 2 marca 1895 roku powołał do życia Izbę Rolniczą w regencji poznańskiej. Statut izby przewidywał podwójną strukturę - radę wybieraną przez wszystkich rolników oraz zarząd składający się z fachowców pracujących etatowo na różnych stanowiskach administracyjnych, organizacyjnych i doradczych. Na czele zarządu izby stanęli Niemcy, a pierwsze wybory przeprowadzone zostały w końcu 1895 roku. Polacy w stosunku do tworzącego się samorządu rolniczego byli nieufni i stanowili w nim zdecydowaną mniejszość. Bali się, że szkoły rolnicze prowadzone przez izby rolnicze staną się ośrodkami germanizacji. Obawiano się także, że działalność izb rolniczych ograniczy prace istniejących już zawodowych organizacji rolniczych, na przykład Centralnego Towarzystwa Gospodarczego. Ta dezaprobata Polaków w stosunku do samorządu rolników spowodowała, że na lata 1896-99 do rady izby wybrano 51 Niemców i 18 Polaków - 54 obszarników, 13 właścicieli ziemskich oraz 3 dzierżawców gospodarstw rolnych.

Po roku 1918 historię izb rolniczych można podzielić na trzy okresy.

Pierwszy wiązał się ze spolonizowaniem pruskich izb rolniczych i dostosowaniem ustawodawstwa pruskiego do aktualnej sytuacji politycznej i społeczno-gospodarczej Państwa Polskiego. Na mocy dekretu Naczelnej Rady Ludowej z 13 stycznia 1919 władze polskie przejęły izby rolnicze dnia 20 stycznia. Pozostawiono dawną strukturę, a stanowiska zajmowane wcześniej przez Niemców w radzie samorządu zastąpiono Polakami. W pierwszym okresie, obejmującym lata 1918 - 1928, zachodnio-polskie izby rolnicze zrobiły bardzo dużo dla podniesienia na swoich terenach techniki produkcji rolniczej i hodowlanej oraz dla oświaty rolniczej. Za ich sprawą rozwijały się nowopowstałe towarzystwa takie jak: Związek Konia Szlacheckiego, Związek Wielkopolskich Hodowców Trzody Chlewniej, Towarzystwo Ogrodnicze, Związek Bartników i Związek Hodowców Drobiu.

Rozporządzenie Prezydenta RP o izbach rolniczych z dnia 22 marca 1928 roku miało dla rozwoju samorządu rolniczego w Polsce wielkie znaczenie. Zapoczątkowało ono drugi okres w historii polskich izb rolniczych. Owo rozporządzenie zdefiniowało izbę rolniczą jako jednostkę samorządu gospodarczego i osobę publiczno-prawną, działającą na obszarze jednego województwa i w granicach ustaw państwowych oraz własnego statutu. Samorządowość izb polegała na posiadaniu przez nie praw zwierzchnich w stosunku do swoich członków. Mając charakter powszechny izby mogły reprezentować interesy wszystkich rolników oraz bronić całego rolnictwa. Rozporządzenie określało główny cel izb rolniczych. Było nim zorganizowanie zawodu rolniczego (do rolnictwa zaliczano wówczas także leśnictwo, rybactwo, ogrodnictwo, hodowle zwierząt oraz inne gałęzie wytwórczości związanej z gospodarstwem rolnym). Dokument stwierdzał, że do zakresu działania izb rolniczych należy: przedstawicielstwo i ochrona interesów rolnictwa, samodzielne przedsięwzięcie, w granicach obowiązujących przepisów prawa, środków w zakresie wszechstronnego popierania rolnictwa oraz wykonywania czyn-

ności powierzanych izmom rolniczym przez ustawy i rozporządzenia, współdziałanie z władzami rządowymi i samorządowymi we wszystkich sprawach, dotyczących rolnictwa. Na podstawie tego rozporządzenia instytucja izb rolniczych została wprowadzona na obszarze całego państwa.

Trzeci etap formowania się izb rolniczych wiązał się z nowelizacją ustawy o izbach rolniczych z dnia 27 października 1932 roku. Jednolity tekst nowelizowanego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) o izbach rolniczych został wprowadzony obwieszczeniem Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych Seweryna Ludkiewicza z dnia 22 listopada 1932 roku i opublikowany w 1933 roku. W nowelizacji ustawy nie uległy zmianie zasadnicze kompetencje izb rolniczych, zostały one jedynie rozszerzone.

W artykule 1 podkreślony został istotny cel izb rolniczych: zorganizowanie zawodu rolniczego oraz współdziałanie w dziedzinie rolnictwa, a więc coś więcej niż jedynie reprezentowanie interesów gospodarczych. W art. 8 rozporządzenie zapisane zostało, że izby współdziałają z władzami rządowymi i samorządowymi we wszystkich sprawach dotyczących rolnictwa, a szczególnie przy wykonywaniu przez te władze nadzoru nad działalnością powiatowych samorządów terytorialnych i zapewnieniu jednolitości prowadzonej przez te samorzady akcji w dziedzinie rolnictwa. Ważny odcinek współpracy samorządu rolniczego z państwem ujęty został także w art. 10. Artykuł ten mówi, że właściwe władze rządowe będą przysyłały izmom rolniczym do zaopiniowania projekty ustaw przed skierowaniem ich na drogę obrad ustawodawczych oraz projekty rozporządzeń, mających doniosłe znaczenie dla rolnictwa, jeżeli interes publiczny lub pilność sprawy nie stanie temu na przeszkodzie. Omawiane rozporządzenie regulowało kwestie nadzoru zwierzchniego nad izbami rolniczymi, który wg art. 52 ma sprawować Minister Rolnictwa i Reform Rolnych, a organem bezpośredniego nadzoru nad działalnością izb rolniczych jest wojewoda.

Okres międzywojenny to czas powstania 13 izb rolniczych współpracujących ze sobą w ramach dobrowolnej centrali samorządu rolniczego jaką był Związek Izb i Organizacji Rolniczych Rzeczypospolitej Polskiej z siedzibą w Warszawie (wcześniejszy Związek Organizacji Rolniczych Rzeczypospolitej Polskiej).

Wybuch II wojny światowej przerwał pracę izb rolniczych. W okresie okupacji zlikwidowano wszystkie zawodowe organizacje rolnicze w tym izby wojewódzkie. Pozostawiono jedynie biura powiatowe, które wykorzystywano jako jednostki ściągające od rolników nałożony przez okupanta kontyngent.

Po wojnie, w marcu 1945 roku rozpoczęła swoją działalność Wojewódzka Izba Rolnicza w Poznaniu, która w początkach swojej działalności osiągnęła wiele znaczących sukcesów. Jednak nie wszystkie reaktywowane izby rozwijały się w tym samym tempie co Poznańska Izba Rolnicza. Władza ludowa nie sprzyjała powstawaniu izb rolniczych. Wpłynęło to m.in. na świadome tworzenie atmosfery niezadowolenia z wyników działalności izb rolniczych

W celu usprawnienia pracy izby w powiatach zorganizowano 27 Powiatowych Biur Rolnych - delegatur izby działających w Wielkopolsce - i 12 na obszarze Ziemi Lubuskiej. Ich zadaniem była opieka nad zagospodarowaniem terenu, doradztwo fachowe oraz wykonywanie prac zleconych przez czynniki państwowe. W biurach izb pracowało wielu fachowców, którzy prowadzili prace w działach: rolniczym, hodowlanym, ogrodniczym, pszczelarskim, ochrony roślin i gospodarstwa domowego. Opiekowali się m.in. gospodarstwami, które powstały w wyniku reformy rolnej, prowadzili kwalifikowanie ziemiopłodów, pomoc w rozdziale ziarna siewnego i nawozów sztucznych, opiekę nad inwentarzem żywym, zapisy bydła i trzody chlewnej do ksiąg hodowlanych oraz licencjonowanie ogierów i klaczy.

Poza izbą poznańską działalność prowadziły także inne izby rolnicze jednak niektóre z nich, np. warszawska, kielecka i białostocka, pozostały jedynie na etapie organizacyjnym. Pracę izb rolniczych utrudniały przede wszystkim przeszkody natury politycznej. Nowe, komunistyczne władze po wojnie nie dążyły do odrodzenia wiejskiego samorządu rolniczego, bowiem jego istnienie nie było zgodne z koncepcją centralistycznego zarządzania krajem. Dekretem Krajowej Rady Narodowej z dnia 26 sierpnia 1946 r. izby rolnicze zostały formalnie rozwiązane, a ich zadania w zakresie przedstawicielstwa i obrony interesów rolnictwa, samodzielnego przedsięwzięcia środków do wszechstronnego popierania rolnictwa, współdziałania z władzami państwowymi i samorządowymi w sprawach rolnictwa zostały przekazane pozostającemu pod kontrolą komunistów Związkowi Samopomocy Chłopskiej (ZSCH). Związkowi został również przekazany majątek izb rolniczych, powstały po umorzeniu ich zobowiązań. W latach 47-48 ZSCH podjął próbę kontynuacji działalności byłych izb. Mimo wielu prób pozyskania zaufania rolników związek ten nigdy nie zdobył takiej pozycji jaką miały izby rolnicze. Nie był on nigdy rzecznikiem ani obrońcą interesów chłopów. Przez cały okres istnienia PRL, mimo stopniowego demokratyzowania życia kraju po roku 1956, nie powrócono do formowania samorządu rolniczego.

Problem przywrócenia izb rolniczych w Polsce był wiele razy podejmowany ale do konkretnych prac przystąpiono dopiero na początku lat osiemdziesiątych, między innymi w środowisku poznańskim. W roku 1981 oprócz inicjatyw lokalnych mających na celu reaktywowanie samorządu rolniczego w NK ZSL (Naczelny Komitet Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego) powołany został specjalny zespół, którego zadaniem miało być przygotowanie projektu ustawy o izbach rolniczych. Niestety owoce dwuletniej pracy tego zespołu nie zostały przekazane pod obrady Sejmu. Do zagadnienia reaktywacji izb rolniczych powrócono dopiero w roku 1990. Wtedy to oprócz różnych inicjatyw terenowych pojawił się projekt opracowany przez zespół Regionalnej Izby Rolniczej i Rolno-Przemysłowej Małopolski i Śląska. W listopadzie 1990 roku zespół społeczny przy Ministerstwie Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej rozpoczął prace nad przygotowaniem projektu rządowego.

Pierwszy, poselski projekt ustawy o izbach rolniczych pojawił się w Sejmie X kadencji. Nie zyskał on jednak akceptacji. Drugi projekt ustawy został zgłoszony Marszałkowi Sejmu w roku 1991 przez grupę 17 posłów. Kolejny projekt opracowany przez zespół poselski kierowany przez J. Maksymiuka pojawił się w Sejmie 25 marca 1993 roku, jednak po wielu dyskusjach i poprawkach nie znalazł się w programie prac Sejmu. Następny projekt ustawy o izbach rolniczych opracowało Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej na początku roku 1993. W tym samym czasie Marszałek Senatu przyjął inicjatywę ustawodawczą dotyczącą samorządu gospodarczego, która była przedstawiona pod obrady Sejmu XI kadencji, ale nie znalazła akceptacji. Kolejny projekt sporządzony został przez zespół pod kierunkiem p. A. Potok, na zlecenie Urzędu Ministrów we wrześniu 1993 roku. Projekty przewidywały, że izby będą miały osobowość prawną i będą mogły podejmować funkcje o charakterze publicznoprawnym. Przynależność do izb miała być obowiązkowa, a zakres terytorialny ich działania miał być ściśle określony.

Ostateczna wersja projektu ustawy o izbach rolniczych została uchwalona dnia 14 grudnia 1995 roku i weszła w życie dnia 4 kwietnia 1996 roku. Dokument ten sprecyzował izby rolnicze jako niezależny, apolityczny samorząd, zrzeszający na mocy ustawy wszystkich rolników (podatników podatku rolnego, podatników podatku dochodowego z działów specjalnych produkcji rolnej, posiadających wkłady gruntowe członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych) - Dz. U. z 2002 r. Nr 101, poz. 927 i Nr 113 poz. 984. Ustawa ta stworzyła podstawy prawne do przeprowadzenia demokratycznych wyborów i wyłonienia organów rolniczego samorządu zawodowego. Nowelizacja ustawy o izbach rolniczych, z dnia 21 czerwca 2001 roku, przyniosła rozszerzenie zakresu kompetencji samorządu rolniczego oraz wprowadziła zmiany w jego strukturze organizacyjnej.

Izby rolnicze reaktywowane ustawą z 14 grudnia 1995 r. działały na terenie 49 województw. Od 1 stycznia 1999 roku, na mocy ustawy z dnia 29 grudnia 1998 roku, wprowadzono nowy podział terytorialny kraju i w miejsce dotychczasowych 49 izb rolniczych powstało 16 izb działających na terenie nowoutworzonych województw tj.:

Dolnośląska Izba Rolnicza,
Kujawsko-Pomorska Izba Rolnicza,
Lubelska Izba Rolnicza,
Lubuska Izba Rolnicza,
Izba Rolnicza Województwa Łódzkiego,
Małopolska Izba Rolnicza,
Mazowiecka Izba Rolnicza,
Izba Rolnicza w Opolu,
Podkarpacka Izba Rolnicza, Pomorska Izba Rolnicza,
Podlaska Izba Rolnicza,

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego zamieszczają artykuły z zakresu metodyki i organizacji doradztwa rolniczego, funkcjonowania agrobiznesu i rozwoju obszarów wiejskich, polityki agrarnej i oświaty rolniczej oraz współpracy doradztwa z nauką w wymienionych obszarach.
2. Oprócz artykułów Zagadnienia przyjmują:
  - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
  - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
  - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
  - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
  - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do 100 znaków);
  - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
  - streszczenie w języku polskim i angielskim - maksymalnie 14 wierszy;
  - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
  - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (zalecany Word 97.0 i wersje nowsze);
  - dopuszczalna objętość prac do 20 000 znaków;
  - rysunki, tabele, wykresy i grafika dołączone w pliku zasadniczym, oraz dodatkowo w oddzielnych plikach w programach źródłowych, w których zostały wykonane, najlepiej w programach Word, Excel i CorelDraw w formacie B5;
  - dane literaturowe - odwołania w tekście do pozycji literaturowych z nazwiskiem autora i rokiem wydania, bez przecinka i w nawiasie kwadratowym, np. [Kowalski 1990];
  - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu, numerowany każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
    - przykład 1: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
    - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 3, 5-17;
  - jeżeli w tekście umieszcza się numer kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);